УДК 34 : 343.9

Раковська Ю. В., доцент кафедри загально-правових дисциплін Черкаського факультету НУ «ОЮА», к.ю.н.

Рабство в умовах збройних конфліктів

Збройні конфлікти актуалізували найгірші форми експлуатації людини людиною. Конфлікт на сході України породив нові прояви рабства, яких українське суспільство до сьогодні не знало, а саме: використання дітей у якості комбатантів, експлуатацію праці людей на користь незаконного збройного формування. Детальний аналіз сутності даних явищ, практики протидії країн, які протистояли зазначеним формам експлуатації, дасть змогу розробити систему ефективних заходів.

Ключові слова: рабство, торгівля дітьми, торгівля людьми, збройні конфлікти.

Вооруженные конфликты актуализировали наихудшие формы эксплуатации человека человеком. Конфликт на востоке Украины породил новые проявления рабства, которых украинское общество до сих пор не знало, а именно: использование детей в качестве комбатантов, эксплуатацию труда людей в пользу незаконного вооруженного формирования. Детальный анализ сущности данных явлений, практики противодействия стран, которые противостояли указанным формам эксплуатации, позволит разработать систему эффективных мер.

Ключевые слова: рабство, торговля детьми, торговля людьми, вооруженные конфликты.

Armed conflicts actualized the worst forms of exploitation of s person by person. The conflict in eastern Ukraine spawned such new manifestations of slavery, the Ukrainian society hadn't known of which, namely the use of children as combatants, the exploitation of human labor for illegal armed groups. A detailed analysis of the nature of these phenomena as well as practices of countries which opposed these forms of exploitation will help to develop a system of effective action.

Key words: slavery, trafficking, human trafficking, armed conflict

Актуальність. Збройні конфлікти диктують свої правила «гри», докорінно змінюючи суспільний лад населення, вражаючи його «новими» формами злочинної поведінки загальнокримінальної спрямованості. Збройні конфлікти спричинюють ескалацію агресії у поведінці людини, призводячи до тотального порушення прав людини. Однією з поширених форм порушення прав людини є експлуатація.

Під загрозою експлуатації як чоловіки, так і жінки у різноманітних умовах: як ті, що залишилися у зоні конфлікту, так і ті, хто його покинув та набув статусу вимушених переселенців, біженців чи незаконних мігрантів.

Аналіз останніх досліджень. Проблемним аспектам рабства в умовах збройних конфліктів, війни присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема М. Влахова, О.В. Дручек, К. Левченко, О.О. Кочемировської, С.Ф. Рахімова, К.П. Сиромятнікова, М.П. Черемних, Т.С. Шпаченко та інших. Зазначена тема набула актуальності для українського суспільства у зв'язку з суспільно-політичною, геополітичною ситуацією, що склалася в Україні.

Метою даного дослідження є аналіз сучасної загрози експлуатації людини людиною в умовах збройного конфлікту, зокрема збройного конфлікту на сході України.

Виклад основного матеріалу. Сприятливим плацдармом до поширення експлуатації громадян України як в межах країни, так і в сусідніх державах став збройний конфлікт на сході України. Мирне населення стало більш уразливим в пошуках заробітку, оскільки руйнування заводів, фабрик, шахт, сільськогосподарських підприємств позбавило людей законних способів отримання доходів, а вимушені переселенці готові працювати за мінімальні суми. Так, збитки від інфраструктури на території Донбасу на час збройного

конфлікту сягають близько 1,3 млрд гривень за підсумками 2014 р. [1]. За даними прес-служби ДержНС, у тому числі з Донецької та Луганської областей переселено 622,84 тис. осіб, а також громадяни України з Криму і Севастополя 20,021 тис. Всього з Криму і Донбасу тимчасово переміщено 135,306 тис. дітей.

Повідомляється, що найбільше внутрішньо переміщених осіб розміщено у Харківській (121,314 тис. осіб), Донецькій (91,292 тис.), Луганській (86,323 тис.), Дніпропетровській (69,321 тис.), Запорізькій (54,871 тис.), Київській (29,418 тис.) областях та місті Києві (39,47 тис.).

Найменша кількість розселених – у Чернівецькій (2,265 тис. осіб), Тернопільській (2,436 тис.), Івано-Франківській (2,931 тис.), Волинській (2,97 тис.), Закарпатській (3,19 тис.) та Рівненській (3,21 тис.) областях [2]. Таким чином, з тимчасово непідконтрольних українській владі територій і районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України переселено 642,861 тис. осіб.

Політична нестабільність та стан фактичних бойових дій стали причиною цілої хвилі злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми, організованими терористичними елементами в Донецькій та Луганській областях [3, 155].

Учасники конфлікту часто безкарно ґвалтують жінок, причому іноді систематичне сексуальне насильство використовуються як тактика війни та тероризму. Наслідки насильства щодо жінок та порушень їхніх прав у подібних ситуаціях відчувають на собі жінки різного віку, які страждають внаслідок переміщення, втрати житла і власності, втрати або викрадення близьких родичів, злиднів і розпаду та дезінтеграції сімей та стають жертвами убивств, тероризму, тортур, недобровільних зникнень, сексуального рабства, згвалтувань, статевого примусу і примусової вагітності у період збройних конфліктів [4].

Донедавна більше половини людей, залучених до примусової праці, у першу чергу – до комерційної сексуальної експлуатації та домашньої праці, складали жінки і дівчатка, тоді як чоловіки і хлопчики переважно залучались до примусової економічної експлуатації у сільському господарстві, будівництві та гірничодобувній промисловості. Розподіл прибутку, отриманого за рахунок примусової економічної експлуатації, виглядає наступним чином: 34 млрд доларів – будівництво, виробництво, гірничодобувна промисловість та комунальні послуги; 9 млрд доларів – сільське господарство, у тому числі лісове господарство і рибальство; 8 млрд доларів – заощаджено приватними домогосподарствами завдяки несплаті або недоплаті домашнім працівникам, які перебувають в умовах примусової праці [5]. Це передбачає розширення групи ризику тих, хто може потрапити до тенет сучасних работорговців.

У доповіді МОП «Прибутки і бідність: економіка примусової праці», зокрема, йдеться про те, що дві третини від загального оціночного прибутку від примусової праці в 150 млрд доларів США, що становить 99 млрд доларів США, припадають на комерційну сексуальну експлуатацію, а 51 млрд доларів США – отримується у результаті примусової економічної експлуатації, в тому числі від домашньої праці, в сільському господарстві та інших видів економічної діяльності.

За підрахунками Європарламенту торгівля людьми приносить 25 млрд доларів США на рік. У рабських умовах працюють близько мільйона людей [6].

У доповіді заступник директора Департаменту сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми – начальник відділу протидії торгівлі людьми Мінсоцполітики Фаримець О.О. зазначила, що станом на 22.07.2014 р. Міністерством соціальної

політики встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, 68 громадянам, серед яких: 31 — чоловік, 28 — жінок та 9 — дітей; 62 особи — громадяни України та 6 іноземців. За видами експлуатації: 31 випадок — трудова експлуатація, 17 випадків — сексуальна експлуатація, 11 — втягнення у жебрацтво, 4 — змішана експлуатація, 3 — вилучення органів, 2 — продаж малолітньої дитини [7]. Звичайно, що статистика не охоплює всю кількість випадків експлуатації українців на Сході країни, оскільки відсутня чітка, злагоджена робота системи правоохоронних та судових органів, а також високий рівень латентності даних злочинів.

За свідченнями громадських організацій зростає ризик торгівлі людьми всередині України.

За даними МОМ у січні-червні 2014 року організація надала допомогу 425 постраждалим, які зазнали трудової та сексуальної експлуатації в дев'ятьох різних країнах, включаючи Україну. Російська Федерація залишається основною країною призначення торгівлі людьми з України: 84% постраждалих осіб, які звернулися до МОМ у 2014 році, повернулися саме з цієї держави. Європейський Союз є другим за масштабом місцем призначення торгівлі людьми: 13% постраждалих повернулися з країн-членів ЄС (Польщі, Німеччини та Словаччини — у 2014 році). Більшість постраждалих осіб, які звернулися по допомогу МОМ у першій половині поточного року, зазнали трудової експлуатації (88,5%), що є постійним явищем за останні три роки. Серед виявлених постраждалих переважають чоловіки, що також є стабільною тенденцією (56% у 2014 р.) [8].

Зміна геополітичної ситуації у країні продиктувала зміну сфер експлуатації та появи нових, а саме — використання праці чоловіків та жінок з метою обслуговування потреб «терористів» під час збройних конфліктів: будівництво фортифікаційних споруд, копання траншей, приготування їжі або ж безпосередню участь у збройному конфлікті.

Так, за свідченнями звільнених з полону, люди працюють по 12-14 годин на добу, зокрема змушують розбирати металеві дроти і перебирати металобрухт, багато хто втрачає свідомість від виснаження.

Однак, діти, як і раніше, є основними жертвами сучасних збройних конфліктів. У 2013 році в 23 зонах конфліктів до участі у бойових діях залучалися сотні тисяч дітей. Військові дії останнього десятиліття забрали життя близько двох мільйонів дітей (вони гинуть не лише унаслідок боїв, а й через недоїдання та хвороби, спричинені або загострені конфліктом), скалічили ще шість; близько 20 мільйонів дітей стали переселенцями чи біженцями, близько мільйона осиротіли. Невідомо, скільки дітей утримуються у якості заручників, були викрадені або продані, піддані сексуальній експлуатації; особливо вразливими є дівчата та діти обох статей, розлучені із сім'ями [9].

Кількість дітей, залучених у збройні конфлікти, не зменшується, згідно з останніми оцінками, їх налічується до 300 тисяч — і, судячи з усього, практика викрадення та продажу дітей різним воєнізованим угрупованням, буде продовжуватися [10,7].

Здійснення угоди щодо людини з метою її участі у збройних формуваннях насамперед поширене в країнах з нестабільною політичною ситуацією та в країнах, де існує багато повстанських військ (серед них: країни Латинської Америки (Колумбія) [11], Бурунді, Демократична Республіка Конго, Кот-д'Івуар, Сомалі, Судан, Уганда, М'янма, Непал, Філіппіни, Шрі-Ланка і Колумбія. В основному жертвами стають хлопчики у віці від 11 до 17 років [12, 26].

Застосовуючи насильство, обман або примус, дітей використовують у якості комбатантів, вони залучаються до трудової, сексуальної експлуатації з боку збройних

сил. Молодих дівчат примушують укладати шлюби з комбатантами або ж надавати їм сексуальні послуги.

Дівчатка особливо уразливі перед сексуальним насильством, жорстоким поводженням і експлуатацією, а також частіше, ніж хлопчики, піддаються цьому під час і після закінчення конфліктів. Так, в ході конфліктів, що мали місце на початку 1990-х років у Боснії і Герцеговині, а також у Хорватії, навмисно проводилася політика, що передбачала згвалтування дівчаток-підлітків і жінок з метою примусити їх до народження дітей, яких нерідко називали «дітьми ворогів». Об'єктом насильства вибирається саме ця категорія населення, тому що вони молоді і беззахисні. Як зворотна сторона цього — пов'язані із конфліктами злидні, голод і відсутність почуття захищеності можуть змусити дітей до заняття проституцією. Масові зґвалтування молодих дівчат у період збройних конфліктів і в даний час стають неминучим наслідком битв [13, 77].

Збройний конфлікт на Сході призвів до поширення найгірших форм експлуатації людини людиною і в Україні. Цілісної картини немає, але ЗМІ наводять окремі приклади трудової та сексуальної експлуатації дітей, у т.ч. малолітніх. На жаль, факти фізичного та сексуального насильства щодо дітей у ході збройного конфлікту, як правило, залишаються прихованими як через недоступність районів, охоплених військовими діями, так і через мовчання постраждалих через страх перед соціальним відчуженням або помстою. Жертви насильства зазвичай залишаються поза досяжністю заходів зі звільнення, реінтеграції та надання правової допомоги, хоча потребують доступу до правосуддя та послуг реабілітації та соціальної інтеграції [14].

З'явилася нова категорія дітей, щодо якої Україна не має досвіду — діти-комбатанти, які мають досвід участі у збройних конфліктах та використання зброї. Діти вважаються економічно ефективною альтернативою дорослим комбатантам. Вони легко піддаються навіюванню, маніпуляціям і впливу із використанням героїчних понять мужності і сили. До того ж, діти-солдати не становлять загрози для своїх дорослих командирів; вони можуть створити ситуацію морального вибору для ворога; дітей легко залучити в іншу незаконну діяльність (наприклад, наркоторгівлю) або використовувати як секс-рабів, вони можуть просто компенсувати нестачу дорослих солдатів [15]. За деякими даними, бойовики використовують дітей для збору даних розвідки [16], готують для участі в бойових діях та виконання допоміжних функцій. Проте, вірогідні дані щодо кількості та віку дітей, залучених до бойових дій на Сході України, відсутні.

Діти, які стали жертвами торгівлі людьми та яких використовують в збройних конфліктах, і діти, які примусово працюють у мирний час мають однакове походження: 1) діти, які живуть окремо від своїх сімей або втратили родинні корені (сироти, бездоглядні діти, діти із сімей з одним батьком, діти-голови домашніх господарств); 2) незаможні і соціально вразливі діти (міська і сільська біднота, діти, які не мають доступу до освіти, професійної підготовки та задовільного рівня життя); 3) інші групи-маргіналів (бездомні діти, деякі етнічні меншини, біженці) [17].

За словами правозахисниці Катерини Левченко, важливо також, щоб самі солдати не користуватися сексуальними послугами, а усвідомлювали, що серед представниць цієї індустрії можуть бути жінки, що роблять це з примусу. К. Левченко нагадує про випадки, коли у колишній Югославії учасники місії ООН користувалися секс-послугами жертв торгівлі людьми [18].

Вимушені переселенці ризикують також зазнати експлуатації, зокрема їх можуть використовувати з метою трудової, сексуальної експлуатації, жебрацтва, торгівлі органами.

Висновки. Збройні конфлікти генерують відродження, ескалацію найгірших форм експлуатації людини людиною, що призводить, зокрема й до поширення рабства й торгівлі людьми. Збройний конфлікт на сході України породив нові прояви рабства, яких українське суспільство до сьогодні не знало, а саме: використання дітей у якості комбатантів, експлуатацію праці людей на користь незаконного збройного формування. Детальний аналіз сутності даних явищ, практики протидії країн, які протистояли зазначеним формам експлуатації, дасть змогу розробити систему заходів, які будуть ефективними саме у даному збройному конфлікті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жертви та збитки Донбасу за час війни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.volynnews.com/news/vidsichagresoruukrayinayedina/zhertvy-ta-zbytky-donbasu-za-chas-viyny/

2. Кількість переселенців з Криму і Донбасу зростає – ДержНС. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ua.comments.ua/life/248623-kilkist-pereselentsiv-z-krimu-i-donbasu.html

3. Дручек О.В. Торгівля людьми та проблеми протидії їй в Україні / О.В. Дручек // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. №3. – С. 154-158.

4. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 года 34/150. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://lib.web-malina.com/getbook.php?bid=30&page=18 http://lib.web- malina.com/getbook.php?bid=30&page=18

5. МОП оцінює щорічні прибутки від примусової праці у 150 мільярдів доларів США. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fru.org.ua/ua/events/international-events/mop-otsiniuie-shchorichni-prybutky-vid-prymusovoi-pratsi-u-150-miliardiv-dolariv-ssha

6. Торговля людьми в Евросоюзе приносит $25 млрд в год. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.crime.vl.ru/index.php?p=4835&more=1&c=1&tb=1&pb=1#more4835

7. 21-22 липня 2014 року у місті Києві відбувся семінар. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article;jsessionid=229F4C4EFA4563E0C93C9DF3B8826C13.app1?art_id=164204&cat_id=150289

8. МОМ поділяє стурбованість європейських експертів із протидії торгівлі людьми щодо ситуації з вимушеними переселенцями в Україні. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://iom.org.ua/ua/mom-podilyaye-sturbovanist-yevropeyskyh-ekspertiv-iz-protydiyi-torgivli-lyudmy-shchodo-sytuaciyi-z

9. Кочемировська О.О. Щодо дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дітей у збройних конфліктах. Аналітична записка. / О.О.Кочемировська. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1660/

10. Влахова М. Торговля людьми – рабство нашего времени / М. Влахова // Connections. The Quarterly Journal. – 2005. № 4. Том IV. P. 1-20.

11. Сыромятникова К.П. Криминальный оборот – торговля людьми / К.П. Сыромятникова // Вестник. – 2009. – [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://kraspubl.ru/content/view/291/1/

12. Шпаченко Т.С. Торговля людьми в XXI веке / Т.С. Шпаченко // Актуальные социальные проблемы молодежи и образования: сборник трудов молодежной научной школы; Томский политехнический университет. – Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2012. 127 с.

13. Рахимов С.Ф. Проблемы сексуальной эксплуатации и надругательства в отношении детей в период вооруженных конфликтов / С.Ф. Рахимов // Юридический мир. 2009. № 3. С. 76-80.

14. Ежегодный доклад Специального представителя Генерального секретаря по вопросу о детях и вооруженных конфликтах Лейлы Зерруги (A/HRC/25/46), 26 December 2013.

15. Черемных М.П. Торговля детьми как направление деятельности организованной преступности // Экономика. Государство. Общество. – 2010. № 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ego.uapa.ru/issue/2010/03/15/

16. Миколюк О. Війна – це найбрутальніше порушення прав дитини / О.Миколюк // День. – 27.08.2014. № 157. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.day.kiev.ua/uk/article/

cuspilstvo/viyna-ce-naybrutalnishe-porushennya-prav-ditini

17. Доклад I (B): В будущем нет места детскому труду: глобальный доклад, представленный в соответствии с механизмом реализации Декларации МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда: доклад Генерального директора ; 2002 ; Женева. — Женева : Международное бюро труда, 2002. 154с. с. 38. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/.../@publ/.../wcms_099158.pdf

18. Через події на Донбасі ризик торгівлі людьми в Україні зростає. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.dw.de/ 94/a-18010324

УДК 343.241

Отчак Н. Я., викладач кафедри
гуманітарних дисциплін ЛДУФК, к.ю.н.

Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання

У статті проаналізовано норми ст.ст. 97 та 105 Кримінального кодексу України і акцентовано на проблемах, які виникають під час звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності чи покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру.

Ключові слова: неповнолітній, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання, примусові заходи виховного характеру, застереження.

В статье исследуются статьи 97 и 105 Уголовного кодекса Украины и акцентировано на проблемах, возникающих при освобождении несовершеннолетних от уголовной ответственности или наказания с применением принудительных мер воспитательного характера.

Ключевые слова: несовершеннолетний, освобождение от криминальной ответственности, освобождение от наказания, принудительные меры воспитательного характера, предостережения.

The article investigates articles 97 and 105 of the Criminal Code of Ukraine and focuses on the problems arising from the release of minors from criminal responsibility or punishment with the use of coercive measures of an educational nature.

Key words: a minor, release from criminal responsibility, release from punishment, coercive measures of an educational nature, cautions.

Постановка проблеми. Із зростанням рівня злочинності неповнолітніх великого значення набуває питання адекватної реакції з боку держави на вчинені такими особами діяння. В умовах економічної і соціальної кризи в Україні неповнолітні часто залишаються поза захистом держави та суспільства. Тому законодавець, визначаючи норми, що регулюють кримінально-правові відносини, учасником яких є неповнолітній, повинен особливу увагу зосередити на механізмі застосування цих норм, зокрема тих, що регулюють звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Однак питання звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності та покарання не знайшло належного регулювання в Кримінальному кодексі України (далі - КК України). Учені неодноразово у своїх працях пропонували шляхи для вдосконалення норм КК України, однак наявні прогалини в законодавстві досі актуальні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії кримінального права питання, пов'язані зі звільненням неповнолітніх від кримінальної відповідальності та